

Mithad Kozličić i Ante Bralić, *Stanovništvo Kraljevine Dalmacije prema službenim izračunima i popisima 1828.-1857. godine*. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2012, 459 str.

Povijesna demografija koja se bavi "predstatističkim" razdobljem nema na raspolaganju izdašna vrela na temelju kojih bi s lakoćom mogla pratiti demografske procese u prošlosti. Kako utvrditi broj stanovnika, na koji način otkriti procese koji su se odvijali u stanovništvu, kako utvrditi trendove, kako iz minimuma sačuvanih informacija izvući maksimum kvalitetnih zaključaka? Povijesnoj demografiji ne preostaje ništa drugo nego tražiti parcijalne izvore, tražiti "reprezentativne kapi" i na temelju njih otkrivati demografske procese. Sve to zahtijeva veliku istraživačku energiju i napor. U traženju uzoraka, tih "kapi", suočeni smo s puno problema i nedoumicama. Navest ću samo jedan primjer iz Dalmacije: prema jednom istraživanju koje je obuhvatilo popise stanovništva Mletačke Dalmacije, stanovništvo se tijekom 18. stoljeća gotovo utrostručilo - od oko 108.000 stanovnika 1718. na oko 250.000 oko 1766. i na blizu 290.000 1795. godine. Ili: prirast stanovništva između 1718. i 1766. iznosio je prosječno više od 17% godišnje, odnosno 150% za čitavo razdoblje, što je enormno. U istom je razdoblju prirast stanovništva u Dubrovačkoj Republici iznosio oko 30%, a otprilike isto toliko i u Istri. Dakako, prirast u Dalmaciji nije mogao nastati na razlici između nataliteta i mortaliteta, a teško da se takav prirast mogao ostvariti i doseljavanjem na područje na kojemu su bile "česte nerodice, slabe higijenske prilike, zarazne bolesti, velik postotak smrtnosti djece, emigracija i vrlo spor razvitak gospodarskog života" (Š. Peričić, *Dalmacija uoči pada Mletačke republike*. Zagreb: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1980: 16). Negdje je, dakle, greška. Je li u pitanju različiti teritorijalni obuhvat popisa, pa se zapravo uspoređuju "kruške i jabuke", ili je nešto drugo posrijedi, trebalo bi istražiti. No, mi danas nemamo zadovoljavajući odgovor kako se kretalo stanovništvo Dalmacije u 18. stoljeću.

Različita metodologija rada na istraživanju stanovništva u "predstatističkom" i u statistikama pokrivenom razdoblju povukla je neformalnu

granicu između demografa (pa i demogeografa) s jedne strane i povijesnih demografa s druge. Ta granica je 1857. godina, iz koje potječe prvi sveobuhvatni popis stanovništva u Hrvatskoj. Suštinski, ta granica, dakako, ne postoji. Suštinsko razgraničenje je u tome da se demografija bavi proučavanjem stanovništva u sadašnjosti, ona je u funkciji sadašnjosti i budućnosti, bitna je za donošenje promišljenih političkih odluka, dok se povijesna demografija bavi proučavanjem stanovništva u povijesti i kao takva je u funkciji povijesne znanosti. Ona olakšava prepoznavanje procesa koji su se nekoć odvijali i omogućava bolju povijesnu interpretaciju. Svaki demografski rad protokom vremena zapravo postaje povijesnodemografski rad. Stoga 1857. godina predstavlja samo "tehničku" granicu, granicu koju su nametnuli izvori, a zbog različitosti izvora nameće se i različita metodologija znanstvene obrade.

Knjiga *Stanovništvo Kraljevine Dalmacije prema službenim izračunima i popisima 1828.-1857. godine*, koju potpisuju Mithad Kozličić i Ante Bralić, predstavlja udar na spomenutu "tehničku" granicu između demografije i povijesne demografije. Ona donosi popise stanovništva Dalmacije za razne godine, od 1828. do prvog modernog popisa stanovništva 1857. godine, i daje nam mogućnost da, 30 godina ranije nego što smo to dosad mogli, istražujemo stanovništvo na temelju statističkih podataka, a ne više na temelju "reprezentativnih kapi". Autori donose rezultate popisa stanovništva Dalmacije 1830, 1854. i 1857. godine, pri čemu su posebno važna prva dva, jer su oni dosad bili dostupni javnosti samo u neobrađenim statističkim materijalima. Ti popisi idu do najmanje popisne jedinice, naselja ili dijela naselja, i zbog toga su vrlo korisni za razna mikrodemografska istraživanja. Popis iz 1857, koji nam je dosad bio dostupan u priručniku Mirka Korenčića (*Naselja i stanovništvo Socijalističke Republike Hrvatske /1857-1971/*. Zagreb: Djela JAZU 54, 1979), u ovoj je knjizi dopunjen i nekim podacima koje Korenčić nije donio (vjerska struktura, stambene kuće, državljanstvo, spolna struktura, dobna struktura).

Uz popise, autori donose i izračune broja stanovnika za razne godine od 1828. do prvog modernog popisa stanovništva 1857. godine, a neke

analize protežu i do 1860. godine. Za svoje su izračune iz raznih izvora (almanaha, šematizama i sl.) sabrali dostupne demografske pokazatelje i pratili ih tabličnim i grafičkim analizama vjerske strukture (za gotovo sve godine), spolne i dobne strukture i druge demografske pokazatelje (za one godine za koje je to bilo moguće načiniti). Tako možemo doznati da je u razdoblju od 1828. do 1857. godine stanovništvo s oko 340.000 naraslo na oko 415.000, ili nešto manje od 1% godišnje. U tom je razdoblju Dalmacija kontinuirano imala pozitivnu stopu prirodnog kretanja stanovništva, u prosjeku oko 10‰ godišnje. Stope nataliteta i mortaliteta bile su do 10‰ manje nego u ostaloj Hrvatskoj, što otvara mnoga istraživačka pitanja, prvenstveno vezana uz proces demografske tranzicije kao jedan od važnih indikatora stupnja dostignutog razvoja. Mislim da bi odgovori na ta pitanja mogli bitno revidirati stav o Dalmaciji 19. stoljeća kao zaostaloj regiji Austro-Ugarske Monarhije, koji se u današnjoj historiografiji prihvaća gotovo kao notorna činjenica.

Veliko poglavlje knjige, koje nosi naslov “Geografsko nazivlje u izračunima i popisima stanovništva Kraljevine Dalmacije 1828.-1857. godine” obuhvaća vrlo preglednu sistematizaciju svih naselja koja se spominju u popisima i izračunima. Treba napomenuti da su se imena i teritorijalni obuhvat pojedinih toponima mijenjali, da neki od tih lokaliteta danas nisu u Republici Hrvatskoj i da je trebao veliki istraživački trud da se ti mikrolokaliteti identificiraju i indeksiraju na pravi

način i svedu na danas poznato nazivlje. Tko god se imalo bavio istraživanjem toponima zna kroz kakve su sve muke autori morali proći da taj posao uspješno obave. Mijenjali su se nazivi, neka naselja ili zaseoci nerijetko su imali i paralelne nazive, kroz povijest se mijenjala i teritorijalna raspodjela, bila je različita od današnje. Te su toponime autori identificirali i na terenu i po ondašnjim austrijskim zemljopisnim kartama, čime su izuzetno pomogli buduće korisnike ove knjige.

Ova knjiga pripada altruističnim historiografskim prinosima, onim prinosima kojima autori “pripremaju teren” da bi se okoristili mnogi drugi znanstvenici. Uz pomoć ove knjige veliki broj znanstvenika koji se bave poviješću Dalmacije u cjelini, ili nekom mikrolokalnom temom, poboljšat će svoj znanstveni rad i svoje zaključke. Ona je zapravo priručnik, i to će joj osigurati dugi vijek. Daljnji napredak povijesne demografije moguć je jedino stvaranjem takvih važnih priručnika koji neće samo mnogima uštedjeti istraživačku energiju, nego će i omogućiti kvalitetne komparativne analize. Knjiga *Stanovništvo Kraljevine Dalmacije prema službenim izračunima i popisima 1828.-1857. godine* upravo je jedan takav važan priručnik koji, kad je u pitanju Dalmacija, stvara uvjete da kvalitetna povijesno-demografska istraživanja pomaknemo barem 30 godina unatrag, što dosad nismo mogli.

Nenad Vekarić